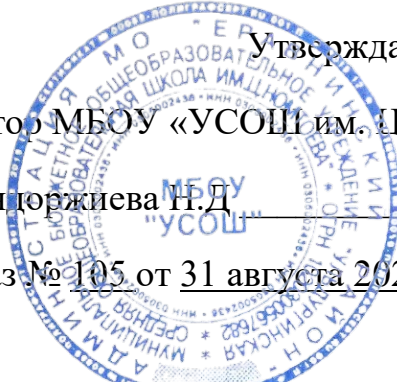

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«УЛЬДУРГИНСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА
ИМ. Ц. НОМТОЕВА»

Утверждаю:
Директор МБОУ «УСОЦ им. Ц.Номтоева»
Цырендоржиева Н.Д.
Приказ № 105 от 31 августа 2023 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по бурятской литературе

8 класс

Учебник «Буряад литература» 2 хубитай.
Х.Г.Цыденова, Б.Ш.Ширапова
Улан-Удэ, «Бэлиг» 2017

Количество часов в неделю: 2 часа

Составитель: Будацыренова Ц.Ц.

Объём программы: 68 часов

учитель бурятского языка, лит-ры

Срок реализации: 1 год.

высшая категория

2023-2024 учебный год

ТАЙЛБАР И БЭШЭГ

«Буряад литература» гэхэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерациин хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэхэлжэ зохёогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 г;
- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;
- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-ХП«О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);
- Федерального государственного стандарта основного общего образования (утвержден приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897 «Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (зарегистрирован в Минюсте России 6 февраля 2015 г., рег. номер 35915);
- приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 29.12.2014 г №1644 «О внесении изменений в приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г №1897 «Об утверждении федерального государственного стандарта основного общего образования»;
- приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 31.12.2015 № 1577 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897» (Зарегистрирован в Минюсте России 02.02.2016 № 40937);
- Федеральных перечней учебников на 2017/2018 учебный год (утверждены приказом Минобрнауки России от 31 марта 2014 г №253 (ред. от 08.06.2015)с изменениями на 26 января 2016 года «Об утверждении федерального перечня учебников, рекомендуемых к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования»);
- СанПиНа 2.4.2.2821-10 "Санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных учреждениях"» (утверждены постановлением Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 29 декабря 2010 г. №189, зарегистрированным в Минюсте России 3 марта 2011 г., рег.номер 19983)
- Примерной основной образовательной программы основного общего образования протокол №1/15 от 08 апреля 2015 г;
- Основной образовательной программы основного общего образования МБОУ «Ульдургинская СОШ им.Ц.Номтоева»;
- Устава «МБОУ «Ульдургинская СОШ им.Ц.Номтоева»;

Уран хайханай литература бэшэмэл үгын искуство, тиимэһээ уран зохоол зохоодоо, уран хурса, шэмэг удхатай үгэ гол түлэб аргуудай нэгэн болоно гэжэ хурагшадтаа ходоодоо хануулжа байха гэжэ программа зохоогшо дурадхана. /С.Ж. Балданов «Буряд хургуулийн программа. Буряд литература. V-XI классууд»/.

Нүгөө талаһаа, уран зохоол хүн тухай, тэрэнэй доторой байдал, хүниие тойрон байһан оршон байдал, байгаали, хүнэй ажабайдал, арад зоной ажамидарал г.м. тухай зохоогдоһон байдаг. Бодото юумэнүүд, үнэн болоһон үйлэ хэрэгүүд, бодото байдал уран зохоолой, уран хайханай литературы үндэһэн боложо хэрэлэгдэдэг. Уран зохоолшо бодото байдал дээрэ үндэһэлжэ, тэрэниие ханажа ухаан бодолойноо хүсөөр, ханаагаараа тэрэниие уран гоё болгожо, ном соогоо уран хайханаар, гоёор зохоогдоһон байдал бии бодгодог. Энэ байдалынь үнэн бодото байдалда адлирхуу байдаг. Тиимэһээ хурагшадта ойлгуулха шухала гэжэ хараалагдана.

Уран хайханай литература гү, али уран зохоол шудалан үзэлгын гол **зорилгонууд** гэбэл:

- уран хайханай литература хүнэй, хүн түрэлтэнэй ажамидаралда тусхай хуури эзэлдэг, тэдэнэй хүгжэлтэдэ айхабтар ехэ шанартай гэжэ ойлгуулха;
- уран хайханай литература шудалан үзэлгэ хадаа түрэл арадайнгаа ба бэшэшье арадуудай соёл болборсол, ёһо заншал ойлгожо абалгын тусгаар арга гэжэ ойлгуулха;
- искустын этико-эстетическэ компонент байгуулха гуманитарна ойлгосонуудые тайлбарилжа үгэхэ;
- уран зохоол уншаха дуратай болгохо, гоё хайханиие наринаар ойлгодог мэдэрэл хүмүүжүүлхэ;
- бодото байдал, ажабайдал ба искуство, оршон тойрониие зүбөөр сэгнэжэ, тэдэндэ үнэтэй сэнтэйгээр хандахые хургаха;
- аман ба бэшэмэл хэлэлгэдэ хургаха, тэрэниие хүгжөөхэ;
- хурагшад уран хайханай зохоол зүбөөр, хүсэд дүүрэнээр хадуужа абаха, шэнжэлжэ, сэгнэжэ хураха гол түлэб теоритико- литературна, эстетическэ ойлгосонуудтай болохо ёһотой.

Уран хайханай литература зүбөөр, хүсэд дүүрэнээр, гүнзэгыгөөр ба өөрынгөө ажамидаралда тухатайгаар ойлгожо абахын тула хурагшадые ойлгомжын аппараттай болгохо. Ушар иимэһээ программа дотор литературы теоридо онсо анхарал хандуулагдана.

8-дахи классай литературы курс хурагшадые уран зохоол абьяастайгаар уншаха дуратай, ходорхойгоор, тодо зүбөөр уншаха шадабариинь хүгжэхэ, уншанан зохоолоо ухаандаа буйлуулан, удхыень зүбөөр элирүүлэн ойлгодог, һонирхдог болгохоһоо гадна хурагшадтай зохоол шудалан, шэнжэлэн үзэхэ эхин дадалнуудые бүридүүлхэ, түрэлхи литература тухайгаа юрэнхы мэдэсэтэй болгохо гэһэн зорилгонуудые табина.

8-дахи класста буряд литературы программа соо оруулагдаһан зохоолнууд бүхыдөө эхинһээ адаг хүрэтэр уншагдахаһаа гадна, шэлэгдэн абтаһан эпическэ зохоолой зарим хэһэгүүд уншагдахаар хараалагдана. Зохоолой удха тухай хөөрэлдөөн, эхин шатын шэнжэлэл хэжэ хуралга имагтал литературна текст дээрэ хүдэлэлгэһөө эхитэй. Тиимэ дээрэһээ эндэ хурагшад тахандан хэлэхэ багшы нүгэдэ тусгаар эрилтэ табигдана.

Уран зохоолой гол удха, байгуулга, хэлэ зүбөөр ойлгуулха, хурагшадтай ханал бодол зүбөөр бүридүүлхэ, ухаан бодолоо хэлэжэ хургаха хэрэгтэй. Класс бүхэндэ хэлэ хүгжөөлгөөр тусгаар саг хараалагдана.

Энэ программа зохоогдоодоо, баазова теоритико- литературна ойлгосонууд дээрэ үндэһэлжэ, тэдэниие гол принцип болгон байгуулагдаа. Класс бүхэндэ өөр өөрын баазова теоритико – литературна ойлгосо онсологдоо гэбэл иимэ:

8- дахи класста – уран зохёол ба ёһо заншал.

Иигэжэ 8-дахи класста теоретико- литературна ойлгосонуудыг үгэлгэ хадаа урда жэлнүүдэй программанууд соо хэрэглэгдэдэг байһан тематическа, хронологическа болон историко- литературна принципүүдтэ харша бэшэ, харин хэрэгтэй нэмэринь болоно. Нурагшад ганса историко- литературна бэшэ, мүн баһа теоретико-литературна талаар мэдэсээ үргэдхэхэ бэшэ, харин литературын теорёор һайн баазова ойлгосонуудтай байха ёһотой. Уран һайханай литература үзэлгэ, тэрэниие шэнжэлэлгэ теорико- литературна ойлгосонуудтэйгөөр бэлүүлэгдэдэггүй. Тиимэһээ тэдэнэр теоретическэ ойлгосо мэдэсэнүүдыг ба уран зохёол шудалан үзэлгын шухала зэмсэг болоно.

Тус программа 8 класста литература үзэлгын гол шэглэлнүүдыг иигэжэ тодорхойло үгэнэ:

8- дахи класс - уран һайханай литературын үгын искусство гэжэ шэнжэлэн үзэлгэ болоно.

Нурагшадые **литература үзэлгын талаар** хургахын тула ямар **зорилгонууд** табигданаб гэбэл иимэ:

8-дахи класста –эстетическэ анализ хэжэ һургалга.

Литература шудалан үзэлгэ 8- дахи класста ехэ удха шанартай.

Энээндэ анхаралаа хандуулха хэрэгтэй. Юуб гэхэдэ, 8-дахи класста нурагшадай урда жэлнүүдтэ ойлгожо абаһан мэдэсэ, шадабари бүридхэгдэжэ ябталагдана ба нурагшадые историко - литературна курс үзэлгэ ябталагдана.

Тус программа дотор түрүүшынхиеэ буддын шажанай хургаал, тэрэнтэй нягта холбоотой бурхан багшын хургаалнууд дээрэ үндэһэлжэ зохёогдоһон зохёолнууд оруулагдаа. Гэбэшье шажан мүргэл тухай ганса дунда классуудта үзөөд үнгэрхэ бэшэ, харин Буддын шажанай, бөө мүргэлэй хургаалнуудыг бүхы классуудта дурдажа, нурагшадта һануулжа, мэдүүлжэ байха хэрэгтэй.

Программа дотор нилээн ехэ нуури арадай аман зохёолнуудта үгтөө. Юуб гэхэдэ, энээнгүйгөөр литературын асуудалнууд, илангаяа уран һайханай ёһо заншал, литературна хүгжэлтын, ментальна ёһо заншалнууд г.м. хүсэд һайнаар ойлгогдохогүй. Гэхэтэй хамта уран һайханай литература хадаа арадай аман зохёолой үргэлжэлэл гэжэ хэлэхэдэ болоно. Мүнөө үеын литературна зохёолнууд аман зохёолнуудгүйгөөр бэшэгдэнэгүй.

Нурагшадай үргэн дэлисэтэй байхын хажуугаар, түрэл литературага һайнаар ойлгожо абахын тула программа дотор буряад литературада бии болоһон шэнэ зохёолнууд оруулагдаа. Хуушан программанууд соо, номууд соо байһан зарим зохёолнууд гаргагдаһан, зариманиинь классуудаар һэлгэгдэн үгтэһэн байна. Коммуникативно- творческо ажалнуудыг хэрэглэжэ болохо байна.

Тус программа соо нурагшад гол түлэб иимэнүүд **онол шадабаритай болохо** гэжэ хараалдагдана:

- үзэг бэшэгэй талаар зүбөөр, алдуугүйгөөр ба удхатайгаар (удхыень ойлгожо) уншаха оньһон аргатай, дадалтай болохо;
- уран хурсаар уншаха шадабаритай болохо;
- уран зохёолые сюжетно- композиционно нэгэдэл гэжэ хадуужа абаха;
- уран зохёол дотор авторыень, тэрэнэй зохёол соо зураглагдаһан геройнуудта ба үйлэ хэрэгүүдтэ, ушарнуудта, уншагшадта хандалгыг ойлгожо абаха;
- уран зохёол дотор этическэ, социальна- историческа ба нравственна- философско проблематика илгаруулха шадабаритай болохо;
- уран зохёолые ба тэрэнэй хубинуудыг хаба соогоо бээ даагаад анализ хэхэ шадабаритай болохо;

- уран зохёолдо үндэнэ баримтатай эстетическэ сэгнэлтэ үгэжэ шадаха;
- уран зохёолые соёл болон ёһо заншалтай холбожо, тайлбарилха шадабаритай болохо;
- диалог ба монолог зүбөөр хэрэглэжэ, хэлэжэ шадаха болохо;
- элдэб янзын бэшэмэл ажалнуудые бүтээхэ шадабаритай болохо;
- шэнжэлгын ажалнуудые хэхэ шадабаритай болохо.

Бураад литературыын хэшээлдэ нурагшадай наһандань болон ухаан бодолдонь тааруулжа, мэдэсэ, шадабариды табигдаха гол эрилтэнүүд

Нурагшад гол түлэб иимэ юумэнүүдые мэдэхэ ёһотой:

- уншажа байһан зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрын удха тайлбарилга;
- уран зохиолшоной намтарһаа тон шухала мэдээнүүдые;
- уран зохёолой текстнүүдые;
- шудалан үзэжэ байһан зохёолой герой болоод гол үйлэдэгшэ нюурнууд тухай, зохёол соохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэхээ гадна, тэдэнэй хоорондохы харилсаа холбоонуудые, типическэ удха шанар;
- уран зохёол бэшэхэ гол шухала аргууд, зураглалай янзунууд, зохёолой темэ, идея, гол удха, уран зохёолой геройнууд, сюжет г.м. литературна теориһоо ойлгосонуудые;
- байгуулгын (композициин) шухала онсо янзунуудые, хэлэнэй зураглан тодорхойло арга хэрэгсэлнүүдые;
- программын эрилтын ёһоор сээжэлдэнэн шүлэгүүдые, эпическэ зохёолой хэнгүүдые;
- литературна зан абари (характер), литературна тип, романтизм, реализм гэнэн ойлгосонуудай шухала шэнжэнүүдые г. м.

Нурагшад иимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшынын зохёол соогоо бэшэнэн уран зураглалые хөөрөжэ;
- уран зохёолшынын зураглаһан зурагы ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгожо;
- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые (эпизодуудые), үйлэдэгшэ нюурай хэлэнэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- зохёол соохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагааниие, сагы, тэрэнэй хойшолонгы элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргуудые, байгаалиин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой идейнэ болоод уран найханай талы харуулалгада сюжетдэй зүйлнүүдэй (үйлын хүгжэлтын эхин, үйлын уялдалга, үйлын хүгжэлтын эгээл дээдэ шата) үүргэ болон гол проблематика элирүүлжэ;
- үзэгдэжэ байһан зохёолнуудай байгуулгын (композициин) зүйлнүүдые илгажа;
- зохёолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэнэн авторай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;
- зохиолой геройнуудай өөр өөрын ба бултандань хабаатай шэнжэнүүдые тодорхойлон, характеристикэ үгэжэ, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһы элирүүлхэ зорилготойгоор геройнуудые зэргэсүүлжэ;
- уран зохёолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниинь хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа;
- уран зохёолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ сложно түсэб табижа;
- үзэжэ байһан зохиолой геройнууд тухай, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһы хараадаа абан, нурагша бүхэнэй, бүхы нурагшадай зэргэсүүлһэн аман гү, али бэшэмэл өөрын бодомжолготой найруулга (сочинени- рассуждени) зохёожэ;
- монологическа хэлэлгэ найнаар хэрэглэжэ, өөрынгөө һанамжа ойлгосотойгоор хэлэжэ, тэрэнээ ойлгуулжа, баримталжа, хамгаалжа;

- түсэб табижа, тэрэ тоодо тезиснэ түсэб, мүн литературна - критическэ статьянуудаар конспект бэшэжэ;
- нэгэ гү, али хэдэн материалнууд дээрэ үндэлэн, литературна темээр элидхэл, соносхол (сообшени) гү, али реферат бэлдэжэ;
- үзэлэн зохёолоор гү, али хэдэн зохёолнуудаар проблемнэ шэнжэтэй аман ба бэшэмэл бодомжолготой сочинени (сочинени- рассуждени), тэрэ тоодо зэргэсүүлэн характеристикэ зохёожо, мүн литературна ба публицистическэ темэнүүдээр бодомжолготой сочинени зохёожо;
- литературын асуудаонуудаар бэшэлэн хүдэлмэринүүдээр тезисүүдые ба конспектнүүдые табижа;
- бэеэ даагаад уншалан номоор, харахан кинофильмүүдээр, теледамжуулгануудаар, зүжэгүүдээр, уран зурагуудаар, шагнахан хүгжэмөөр рецензи гү, али ханамжа бэшэжэ;
- уншалан номой справочна аппарат, мүн литературна терминүүдтэй словарь, шэнэ толинуудые хэрэглэжэ г.м.

Мүнөө үедэ шабинарай бэе махабад бэхижүүлхэ, элүүр энхые сахиха тухай асуудал гол асуудал болоод байна. Тиймэхэ энэ хуралсалай программаар үзэгдэхэ материал үхибүүдэй ухаан бодол болон наһандань таарамжатайгаар зохёогдонхой.

Багша творческо хандажа, хурагшадайнгаа наһа, бэлэдхэл, мэдэсэ, шадабари хараадаа абан ажаллаха ёһотой. Сээжэлдэхэ зохёолнууд класс бүхэндэ багшын үзэмжөөр үгтэхэ гэжэ хараалагдана.

Тус ажалай программа тематическа, социально- историческа, хронологическа, историко- литературна, теоретико – литературна принципүүдые баримталжа байгуулагдаа.

Программын бүридэл

Оршол (1 час)

1-дэхи хуби. Раздел I. Арадай аман зохёолой уран найханай заншал -11+1 (нац. рег. к)+ 1ч.ш.х.

Аман зохёолой заншалые литературада хэрэглэлгэ. Мифүүд. Домогууд. Дуунууд. Онһон ба хошоо үгэнүүд. Э.Х.Галшиев «Бэлигэй толи»

Үрэлнүүд. Таабаринууд. Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн.Буряд арадай аман зохёолнууд. Үльгэрнүүд. Абай - Гэсэр хүбүүн. Шалгалтын ажал.

Раздел II. Буряд арадай XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран найханай заншалнууд-4 ч+1(нац. к)

Монголой нюуса тобшо. Замай тэмдэглэлнүүд. Дамба – Даржаа Заяев; Б.Барадин Будда Рабданов. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд

Ш.-Н.Р.Цыденжаповай «Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ.

Раздел III. Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд- 2ч.+1(нац. рег.)

Буддын шажанай зохёолнууд. Дугаров Э.Ч. Будда Шакьямуниин зохёолнууд. Доншод хурал. Донжуур маани.

РазделIV. XX зуун жэлэй эхинэй буряд литература ба тэрэнэй заншалнууд- 7ч.+2ч. (нац. рег. к)

Буряд арадаа гэгээрүүлэгшэд. Ч-Л. Базарон. «Хаарташан» зүжэг. Д-Р. Намжилов «Буряд аршааншадай байдал». Б.Б.Барадин «Сэнгэ баабай». Архи тамхинай хорооной хойшолон. Б.Барадин «Ехэ удаган абжаа» зүжэг. Шүлэг «Буряд –монголой уг гарбалай домог». Шалгалтын ажал. Минии уг гарбал.

Раздел V. Поэт-реформатор- 2ч.

Поэт – реформатор Д.Дашинимаев. Шүлэгүүд «Тоёон», «Туг».

2-дохи хуби Раздел I. Романтизм – 4ч.

Романтическа ёһо заншалай нүлөөн. С. Туяа творческо зам. Ч.Ц.Цыдендамбаев поэт-лирик. Д-Д. Ж.Мункоев «Галада гарабаб»поэмэ.

Раздел II. Реалистическэ ёһо заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ 5ч.+1ч.(нац.р.к)+1ч.ш.х

Реализм. Ц.Ц.Дондубон «Хиртэһэн нара». Ньютагай хүндэтэй хүнүүд.

Раздел III. 30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада-8ч+1ч. (нац. рег. к)

К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн. Ц.Р.Галанов «Эсэгын хүбүүн». Эсэгэ Ороноо хамгалгын Агууехэ дайн. Ц.Ц.Дондогой - журналист, публицист «Эхэ тухай поэмэ». Шалгалтын ажал.Эхэ нангин үгэ.

Раздел IV. Буряад Сонет-1ч.+1ч. (нац. рег. к)

Сонедэй түүхэхээ М.Ж.Самбуев «Аласай замда юрөөнэм». Нургаал захяанууд залуу үетэндэ заатагүй хэрэгтэй.

Раздел V. Хүн түрэлтэндэ, уг гарбал, уг изагуур -6ч.+1ч. (нац. рег. к.)

Л.Д.Тапхаев поэт-лирик. Поэмэ «Угай түүхэ». Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, хүр хүлдэ. А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн». А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн. Минии ньютагай нангин шүтөөнэй газарнууд. Угсаата зоной хургаалнууд.

Раздел VI. Арадай аман зохёолой заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ – 3ч.+1ч.ш.х.

Буряад литературада арадай аман зохёолой үзүүлһэн нүлөөн. Д.Н.Сультимов «Амиды зула» зүжэг. Шалгалтын ажал.

Хамта дээрээ 70 час, неделидэ 2 час болоно.

Буряад литератураар хурагшадай мэдэсэ, шадабари, дүршэл сэгнэхэ эрилтэ

Программын эрилтын ёһоор хурагшадай ямар мэдэсэ, шадабари, дүршэлтэй болоһые, буряад литрератураар хэр зэргэ бэлэдхэлтэй байһаниие зүбөөр элирүүлхэ, шалгаха гол зорилго болоно. Дээрэ хэлэгдэһэн шэглэлнүүд соо табигдаһан шадабари хараадаа абажа, хурагшадай мэдэсэ сэгнэхэдээ, тэдэнэй журам, үзэл бодол, мэдэрэлын хэр зэргэ зүбөөр бүрилдэн, эстетическэ талаараа ямараар хүмүүжүүлэгдэжэ байнаб, уншаһан уран зохёолоо зүбөөр ойлгожо, сэгнэжэ шадаха шадабаринь хэр зэргэ бүрилдэжэ байнаб гэһэн зүйлнүүдтэ анхаралаа хандуулха хэрэгтэй.

Хурагшадай шата бүхэндэ (хэшээлэй алишье үедэ) үнгэргэгдэдэг хурагшадай уншалгын үедэ, уншажа байһан зохёолой удхые зүбөөр ойлгохо, хөөрөжэ шадаха дүршэлын хүгжөөхэ. Зохёол соо харуулагдаһан үйлэ хэрэг, үйлэдэгшэ нюурнууд, хэлэһэн үгэ, хэһэн хэрэг, зохёолой идейнэ удха болон уран хайханайн зүйлнүүдые элирүүлгэдэ уран зохёолой ямар удхатай, үүргэтэй байһыень хурагшадай ойлгожо, өөрынхээрээ сэгнэжэ шадаха дүршэл шадабаринь арьбадхаха, үргэдхэхэ.

Уран зохёол шудалан үзэлгэдэ, илангаяа тэрэнэй шүүмжэлэл хэлгэдэ литературын теориин шудалха айхабтар ехэ удха шанартай. Литературын теориин удхые гүнзэгыгөөр ойлгуулха гэжэ оролдохо, гадна хурагшадай мэдэсые практическа ажалда, шудалан үзэжэ байһан уран зохёолоор (зохёолго) бэшэлгэдэ, хөөрэлгэдэ зүбөөр. Шадамараар хэрэглүүлхэ болоно. Энэ талаар литература болон искусство тухай хэлэһэн үгэ, статья хурагшадай литературна бэлэдхэлдэ тон ехэ удха шанартай.

Хурагшадые тухай литературна бэлэдхэлтэй болгохын тула литературын теориинь найнаар шудалуулха, гүнзэгы мэдэсэтэй болгохо шухала. Эндэ багша хурагшада мэдэсэдэ, тэрэнэй шанартань бусгаар эрилтэ табиха уялгатай.

Хурагшад зохёолго, асуудалда харюу, реферат, тестнүүдээр хүдэлмэри болон бэшэшье бэшэмэл хүдэлмэри ямараар бэшээб, тэрээн дээрэһэнь үндэһэлжэ, тэдэнэй литератураар бэлэдхэлэй, мэдэсын, аман ба бэшэмэл хэлэлгын дүршэл шадабаринь хэр зэргэ хүгжэһыень

сэгнэхэ болон. Программын эрилтын ёһоор хурагшадай литератураар бэлэдхэл, илангаяа хурагшадай аман ба бэшэмэл хэлэлгын бэлэдхэл, дүршэл. Шадабари тусхай гуримтайгаар бүрилдүүлэгдэхэ ёһотой.

Нуралсалай жэлэй турша соо четверть бүхэндэ түрэлхи литератураар бэшэгдэхэ ёһотой зохёолгын тоо иимэрхүүгээр хубаагдаха болон:

Класс	Бэшэгдэхэ зохёолгын тоо		
	Класстаа	Гэртээ	Хамта дээрээ
5	3-5	2-4	5-9
6	3-5	2-4	5-9
7	2-4	2-4	4-8
8	2-4	2-4	4-8
9	2-4	2-4	4-8
10	3-5	3-5	6-10
11	3-5	3-5	6-10

Зохёолгын хэмжээ гол түлэб иимэ байха: 5 класста – дэбтэрэй 1-2 нюур; 6 класста- 2-2,5; 7 класста -2,5-3; 8 класста -3-3,5; 9 класста – 3,5-4; 10 класста -4-5; 11 класста -5-6 нюур.

Хэрбээ хурагшын зохёолгын дээрэ хэлэгдээрилтэһээ багаар бэшэгдэһэн аад, удхын талаар хангалтатай байбалнь, эрилтын ёһоор сэгнэлтын тэмдэг табиха. Хэрбээ зохёолгын хараалагдаһан эрилтэһээ ехээр бэшэгдээд байгаа хаань, тэрээнтэй зэргэ сэгнэлтэ үргэжэ болохогүй.

Хурагшадай үгэһэн аман харюуда сэгнэлтэ табихадаа, иимэ гол эрилтэ хүтэлбэри болгон абаха:

1. Үзэжэ байһан зохёолой удха мэдэлгэ, уран найханайнь талые, идейнэ удхыень ойлголго, найнаар уншажа, хөөрөжэ шадалга.
2. Зохёол соо харуулагдаһан үйлэ (эпизодой) хоорондох холбоо, геройн хэһэн хэрэг, үйлэ. Хэлэһэн үгэ г.м. элирүүлэн хөөрөжэ шадалга.
3. Үзэһэн зохёолой эстетическэ удха элирүүлхын тулада хэрэглэгдэдэг уран хурса үгын үүргые ойлгожо, хэрэглэжэ шадалга.
4. Шүүмжэлгэ хэхэдээ, класстаа үзэһэн гү, али өөрөө уншаһан зохёолоо хэрэглэжэ нуралга.

Зохёол тухай мэдэхэ болоһон, ойлгоһон юумээ сэбэл литературна хэлээр хэлэжэ шадаха, харюу зүбөөр үгэхэ; класс бүхэндэ уранаар, тодо һонороор, ходорхойгоор уншаха, тиихэдээ 5 класста 1 минута соо 100 үгэһөө доошо бэшэ, 6 класста – 110 –һаа доошо бэшэ, 8 класста – 120 үгэһөө доошо бэшэ үгэ уншажа үрдихэ гэжэ хараалагдана. Саашадаа дээдэ класста уншалгаар иимэрхүү ёһо гурим гол түлэб баримталагдаха зэргэтэй.

«5» сэгнэлтэ:

- үзэжэ байһан зохёолойнгоо удхые тон найнаар, бүхөөр, гүнзэгыгөөр ойлгоһоноо харуулха, зохёолой идейнэ – эстетическэ удхые тайлбарилхадаа, уран аргын үүргэ харуулагдаһан үйлын хоорондох үлхөө холбоо, геройн ба үйлэдэгшэ нюурнудай абари зан, хэһэн хэрэг болон тэрэнэй ямар удхатай байһые ойлгоһоноо хэлэжэ, хөөрөжэ шадаха байхадань;

- уран захёолой шүүмжэлэл хэхэдээ, литературынын теорёор мэдэсээ, шүүмжэлэл хэхэ дүршэлөө, хэлэһэн һанал бодолоо баримталхын тула текст соо байһан зүйлнүүдые хэрэглэжэ, зохёол сохи үе сагай хоорондох холбоо тайлбарилжа шадахадань (9-11 кл.);

«4» сэгнэлтэ:

- зохёолой текст найнаар, гүнзэгыгөөр ойлгоһон байхадань;

- зохёолой идейнэ – эстетическэ удхые тайлбарилхадаа, уран аргын үүргэ харуулагдаһан үйлын хоорондохи холбоо, геройн ба үйлэдэгшэ нюурнудай абари зан, хэһэн хэрэг болон тэрэнэй ямар удхатай байһые ойлгоһоноо хэлэжэ, хөөрөжэ шадаха байхадань;
- уран захёолой шүүмжэлэл хэхэдээ, литературыын теорёор мэдэсээ, шүүмжэлэл хэхэ дүршэлөө, хэлэһэн һанал бодолоо баримталхын тула текст соо байһан зүйл хэрэглэжэ, шадаха байхадань;
- сэбэр литературна хэлээр хэлэжэ, хөөрөжэ шадаха байхадань табиха.

Гэбэшье һурагша үгэһэн харюу соогоо 1-2 бага зэргын алдуу гаргахадань табиха.

«3» сэгнэлтэ:

- үзэжэ байһан зохёолойнгоо текст гол түлэб мэдэһэн, дунда зэргээр ойлгоһон байхадань, зохёолой уран һайханиие болон идейнэ удха тайлбарилхадаа, үгын уран аргын үүргые гол үйлын хоорондохи холбоо, герйн абари зан, хэһэн хэрэг хэр зэргэ ойлгоһоноо гол түлэб хэлэжэ шадаха байхадань;
- литературыын теориин асуудал юрэнхыдөө мэдэхэ байбашье, зохёол шүүмжэлхэдээ, тэрэнээ хэрэглэжэ шадаха шадабариинь тулюур байхадань;
- зохёол шүүмжэлхэ дүршэлтэй хүсэд болоогүй, хэлэһэн һанал бодолоо зохёолой текстээр баримталха шадабариинь тулюур байхадань;
- уншажа, хөөрөжэ шадаха шадабариинь юрэ дунда зэргэ байхадань табиха. Багшын асуудалда харюусахадаа, хэдэн алдуу гаргаад, һайнаар хэлэжэ шадаагүй һаань, харюугай байгуулга дутуутай байхадань табиха.

«2 сэгнэлтэ»:

- зохёолой удха тулюураар мэдэхэ, зохёолой идейнэ – эстетическэ удхые тайлбарилхадаа, гол геройн, үйлэдэгшэ нюурнудай хэһэн хэрэг, үйлэ, һанал бодол, абари зан, шухала уран аргын үүргые элирүүлжэ шадахагүй, юрэ теоретико – литературна ойлгосо мэдэхгүй, литературна хэлэнэйн ахир, уншалгые техникэ тулюур, уншаха, хөөрэхэдөө ядалдадаг байхадань;
- мүн зохёолой удхаар юумэ мэдэхгүй, программын гол шухала теоретико- литературна асуудал огтолон ойлгоогүй байхадань;
- хэлэхэ, хөөрэхэ юумээ зүбөөр байгуулжа, зохёожо шадахагүй, уншаха, хөөрэхэ дүршэлын тон ахир, тулюур байхадань табиха.

Зохёолго сэгнэлгэ

«5» сэгнэлтэ:

- үзэжэ байһан зохёолойнгоо текст тон һайнаар мэдэжэ, табиһан түсэбэй ёһоор темээ гүнзэгыгөөр харуулжа, бэшэһэн зүйл, һанал бодолоо батаар үндэһэлжэ, жэшээгээр баримталһан, темээ зүбөөр харуулхын тула литературна материал һайнаар эблүүлэн шүүмжэлжэ, нэгэдхэжэ, тобшолол хэжэ шадахадань;
- удхадань тааруулһан һайн стильтэй; зүб литературна хэлээр бэшэгдэһэн байхадань;
- хэлэлгын нэгэн гү, али хоёр алдуу хэһэн; удхын талаар багашаг эли бэшэ зүйл гаргаһан байхадань табиха;

«4» сэгнэлтэ:

- табиһан түсэбэй ёһоор темээ яһала дүүрэнээр удхалжа, литературна материал һайн мэдэхэ байһанаа харуулжа, зохёолойнгоо бэшэшье хэрэгтэй материал хэрэглэжэ, һанал бодолоо үндэһэлжэ, тобшолол ба согсолол хэжэ шадахадань;
- удхын 2-3 алдуу гаргаһан, темэһээ хажуу тээшэ халта хазагайрһан. 3-4 хэлэлгын дутагдал гаргаһан байхадань табиха.

«3» сэгнэлтэ:

- темэ гол түлэб харуулагдаад, бүхы дээрээ зүбшүү байбашье, нэгэ талаһаань харуулһан гү, али темээ гүйсэд харуулжа шадаагүй, найруулан бэшэхэдээ текстын удхаар зарим тэды алдуу гаргаһан, темэ хазагайруулагдаһан, тобшолол ба согсолол хэжэ шадаагүй байхадань;
- литературна материал яһала гуримтайгаар найруулһан аад, зүгөөр зарим һанал бодолоо һамарһан, урда хойнонь оруулһан байхадань;
- удхын талаар 4-5 дутуу зүйл, хэлэлгын талаар дүрбэһөө дээшэ бэшэ алдуу гаргаһан байхадань табиха.

«2 сэгнэлтэ»:

- темээ хүсэд харуулжа шадаагүй, түсэбөө баримталаагүй, зохёолой текст тулюураар мэдэхэ, зарим үйлэ огтолон мэдэхгүй дээрэһээ, дутуу бэшэһэн, ямаршые тобшолол, согсолол хээгүй, һанал бодолоо текстын материалаар баримталаагүй, юрэнхыгөөр бэшэжэрхиһэн байхадань;
- зохёолгын хубинууд хоорондоо һулаар холбогдоһон, бэшэһэн материалаа бодолгүйгөөр эблүүлһэн байхадань;
- тулюур хэлэтэй, огто таарахагүй хэлэнэй алдуунуудые гаргаһан байхадань табиха.

Энэ тайлбари бэшэг соо үгтэһэн дурадхалнуудые багша бэлүүлхэдээ, һурагшадангаа һаһа, бэлэдхэл, мэдэсэ, шадабари хараадаа ябан ажаллаха. Сээжэлдэхэ зохеолнууд багшын үзэмжөөр үгтэхэ гэжэ хараалагдана.

Тус ажалай программа 1 жэлдэ зохогдоо.

Календарна – тематическа түсэблэлгэ (8 класс)

hapa, үдэр		Программ ын материал	Хэшээлэй темэ	Часууд	Түсэблэһэн үрэ дүнгүүд	Элдэб практическа даабаринууд	Гэрэй даабари
түсэб	факт						
06.09			Литература- искусство угын	1	Оролто үгэ. Литература тухай тобшо мэдээн. 8-дахи класста мэдэсэ ба шадабарида табигдаха шухала эрилтэнүүд.	Литературын хүгжэлтэ, уран найханай заншал юун бэ? асуудалнуудта харюу	Шэнэлэлтэ гээшэ юун бэ?
08.09		Арадай аман зохёолой уран найханай заншал	Арадай аман зохёол тухай Аман зохёолой үүргэ тухай	1 1	ААЗ (фольклор) тухай ойлгосо. Аман зохёолой үүргэ, тэрэнэй гуманис удха, уран найханиинь. Аман зохёол сооо зураглагдаһан арадай нангин ханал бодол, эрмэлзэл зорилго, хараа баримта, ойлгосо мэдэсэ, хургаал заабари, уран найханай мэдэрэл, арадай тала хаража, энхэ амгалан байдал, баян хэшэг олгохоо оролдоһон арадай баатар мэргэшүүлэй дүрэнүүд, тэдэнэй хэһэн хэрэгүүд, ябаһан ябадал. Арадай аман зохёолой түхэлөөрөө хубаарилга: шүлэгэй, прозын, зүжэгэй. Тэдэнэй жанруудаар илгарал.	-Конспект бэшэлгэ -ААЗ. тухай өөрын ханамжатай найруулга зохёолго, тестын даабаринуудые дүүргэхэ.	Нютагайнг аа ААЗ суглуулха Тест (разд.материал)

13.09			Прозын жанр: мифүүд Прозын жанр: домогууд	1	Прозын жанрнууд: мифүүд, домогууд, удхалан хөөрэнүүд, онтохонууд. Прозын зохёолнуудай байгуулга, сюжет, уран аргууд. «Дэлхэй яаж бии болооб?», «Арааха». Хори, хонгоодор, сартуул зон тухай домогууд	Номһоо уншаад, удхыень тобшоор хөөрэхэ Прозын зохёолой онсо шэнжэнүүдыень элирүүлхэ	?3 стр. 12 ? 3 стр. 17 творческо практикум № 2 стр. 17
15.09			Прозын зохёолнуудай байгуулга, сюжет.	1			
20.09				1			
22.09			Шүлэгэй жанрнууд тухай	1	Шүлэгэй жанрнууд: оньһон үгэнүүд, таабаринууд, дуунууд, үрээлнүүд, жороо үгэнүүд, үльгэрнүүд. Эдэ зохёолнуудай онсо янзонууд: байгуулга, толгой холбуулалга, параллелизм, рифмэ.	-шүлэгэй жанрын зохёолнуудые шүүмжэлхэ -онсо шэнжэнүүдые элирүүлхэ.	? 3 стр. 20
27.09			Зохёолнуудай онсо янзонууд	1		Мүрысөөн Таабари таалга, Сэсэн һургаал (оньһон ба хошоо үгэнүүд)	?1 стр. 29
29.09			Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн таабаринууд	1	Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн таабаринуудай гол удха, тэдэнэй онсо шэнжэ тухай. Баир Дугаровай суглуулһан «Юртэмсын гурбан» («Триады») тухай.		?2 стр. 29
04.10			Зүжэгэй жанрнууд тухай	1	Зүжэгэй жанрнууд: арадай наадан, хатар, гурум заншалай ёһололнуудые гүйсэдхэлгэ. Тэдэнэй онсо янза .	-уран гоёор уншалга	Тест (раздаточн ый материал)
06.10			Найруулга «ААЗ мүнөө сагта хэрэгтэй гү?»	1	Бодомжолго, тэрэнэй онсо янза. Бодомжолго бэшэхэ гурум.	Хэшээл-тобшолол: божомжолготой һанамжа бэшэхэ	? 12стр. 24
11.10			Үльгэрнүүд тухай ойлгосо.	1	Үльгэрнүүд-буряад арадай аман зохёолой эгээн ехэ жанр. Үльгэрнүүдэй темэ, гол	Конспект	«Тэнгэриш үүлэй

13.10			Буряад арадай аман зохёолой эгээн ехэ жанр	1	удха, уран аргууд, геройнуудайнь патриотизм, арадай ажабайдал зураглалга. Үльгэршэд –түрүү үзэл бодолоороо, бэлиг шадабаряараа онсо илгаржа, арадай дундаһаа урган гараһан оюун ухаатан. Үльгэр хэлэхэ ёһо гурим. Аман зохёолнуудые хэрэглэлгэдэ үльгэршэдэй онсо арга шадабари. Үльгэршэд А.А.Тороев, Е.И.Сороковиков-Магай, П.Тушемилов тухай мэдээн.	Үльгэр шүүмжэлхэ Үльгэр «Аламжа мэргэн» шагналга, сэгнэлтэ үгэхэ	хоорондох и дайн» удха мэдэхэ. Хэһэг сээжэлдэхэ (дурдалга, стр. 31)
18.10			Үльгэршэд. «Гэсэрэй» хэблэлнүүд	1	«Гэсэр»-буряадай героическа эпосүүдэй элитэ ехэнь. «Гэсэр» үльгэр эрдэмтэдэй суглуулан бэшэжэ, бүридхэһэн тухай. «Гэсэр» үльгэрэй шэнжэнүүд тухай. «Гэсэрэй» хэблэлнүүд тухай.	Конспектээр хөөрөөн Элидхэлнуудые шагналага	1 талаа уншаха, стр. 35-40
20.10			«Гэсэр» - буряад арадай эпос	1	Уран гоёор уншалга. Элитэ ехэ үльгэр Үльгэрые хэлэхэ ёһо гурим. Үльгэр хэлэхэ ёһо гуримаар, ураар, ходорхойгоор уншажа һураха. Үльгэр хэлэхэ ёһо гурим.		уншаха стр. 42-50
25.10 27.10			Гэсэрэй газар дээрэ түрэлгэ Гэсэрэй баатаршалганууд	1 1	Туд үльгэрэй бүлэгэй гол удха. Үльгэрнүүдэй темэ, гол удха, байгуулга, хэлэн, уран аргууд, геройнуудайнь патриотизм, арадай ажабайдал зураглалга тухай. Манзан-Гүрмэ төөдэй тухай.	Тайлбарилан уншалга Сээжээр уншалга Ролёо уншалга Асуудалнуудта харюу ба тобшолол	Түмэн Жаргалан, Арюун – Гоохон, Алма – Мэргэн тухай уншаха, хөөрэхэ.

08.11 10.11			Үльгэрэй байгуулга, уран аргууд	2	Энэ эпосэй байгуулга, уран аргууд, мифическэ зүйлнүүд. Эпос соо буряад, монгол, түбэд болон бусад арадуудай соёл болбосоролой талаар харилсаанай баримтанууд.	Шүүмжэлэл, конспект. Уран аргууд дээрэ ажаллаха.	Орголитой байлдаан. Гиперболэ, шэдитэ тоонуудай удха тайлбарилха.
15.11			Абай Гэсэрэй дүрэ тухай	1	Үльгэрэй мифическэ зүйлнүүд. Үльгэрэй мифическэ зүйлнүүд тухай ойлгосо.	Гол дүрэнүүдтэ, мүн Абай Гэсэртэ характеристикэ Сахаровскаягай зурагууд дээрэ хүдэлмэри Тест – даабари. Творческо практикус 1-5 стр. 116	Сахаровскаягай зурагуудар ажал
17.11			Үльгэрэй гол удха тайлбарилга	1	Тайлбарилан уншалгын хэшээлнүүд. Үльгэрэй байгуулга, уран аргууд. Үльгэрнүүд соо буряад, монгол, түбэд болон арадуудай соёл болбосоролой талаар харилсаа баримтанууд.	Асуудалнуудта харюусалга ?1-7 стр. 116	зачётно хэшээлдэ бэлэдхэл.
22.11			Үльгэрэй зүйлнүүд тухай	1	Үльгэрэй мифическэ зүйлнүүд тухай ойлгосо. Хэшээл- бэхижүүлгэ (зачёт).	Асуудалнуудта харюу, «Гэсэрэй» удха	Викторины н ? харюу (разд. материал)

						хуряангыгаар хөөрэхэ.	
24.11			Найруулга. Гэсэр – арайдай баатар	1	Өөрынгөө һанамжа хөөрэхэ, бэшэхэ юумэн тухайгаа түсэб табиha.	Найруулга бэшэхэ	Найруулгын тобшолол гаргахa.
29.11			Шалгалтын ажал	1	Һурагшадай шадабари, дадал тестэвэ даабаряар шалгахa.	Элидхэлнүүдые шагналга Тайлбарилан хэхэг уншалга. Тестовэ даабаон хэхэ.	Когнитивн а карта зурахa
01.12		Буряад арадай XVIII-XIX -дэхи зуун	Монголой нюуса тобшо	1	Тэмүүжинэй уг гарбал, бага наһанайнь үе. Чингисэй эдир наһан тухай.	Уншалга, бодомжолго.	«Я попирал развалины Багдада...» сээжэлдэхэ .
06.12		жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран һайханай заншалнууд	Тэмүүжиндэ Чингис хаан соло олгогдоһониинь	1	Мэргидые хүнөөһэниинь, Тэмүүжиндэ Чингис хаан соло олгогдоһониинь. Чигис хаан, тэрэнэй дүрэ, хэрэг.	Бүхэдэлхэйн ЮНЕСКО Чингис хааниие юундэ мянган жэлэй хүн гэжэ нэрлэһые тайлбарилангаа тэрэнэй зам, хэрэгүүд тухай хөөрөө эмхидхэхэ.	Синквейн зохёохо
08.12			Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ	1	Ш-Н. Р. Цыденжаповай «Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ» гэнэн	Ш-Н. Р. Цыденжаповай	?2 стр. 131

					статьятай танилсуулха, шүүмжэлэл. Чингис хаанай «Алтан хургаал». И.К. Калашниковай «Жестокий век» зохёол тухай.	«Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ» гэхэн статьятай танилсуулха, шүүмжэлэл. Чингис хаанай «Алтан хургаал». И.К. Калашниковай «Жестокий век» зохёол тухай.	
13.12			Д.-Д. Заяев «Замай тэмдэглэлнүүдхээ»	1	Буряад уран зохёолой олонхи нютагта монгол үзэг дээрэ бэшэгдэжэ байһаниинь. Урданай зохёолнуудай жанрнууд: угай бэшэг, хургаалнууд, замай тэмдэглэлнүүд, оршуулганууд, зүжэгүүд. Д.-Д. Заяевай «Замай тэмдэглэлнүүдхээ»	Текст тайлбарилан уншалга ба дүтэрхы хөөрөөн. Замай тэмдэглэл бэшэжэ туршаха.	?2 стр. 132
15.12			Базар Барадин «Замай тэмдэглэлнүүдхээ»	1	Буряад арадай XVII ба XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран найханай заншалнууд. Замай тэмдэглэлнүүд шэнжэнүүдые нэрлэхэ.	Текст тайлбарилан уншалга ба дүтэрхы хөөрөөн	? 2 –6 стр. 134
20.12			Будда Рабданов «Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд»	1	Дамба –Даржаа Заяев, Базар барадин, Будда Рабданов – элитэ эрдэмтэд, аяншалагшад, сэхээтэд, багшанар гэжэ ойлгуулха. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд тухай: юундэ байра байдалай, газарай эзэн	Текст тайлбарилан уншалга ба дүтэрхы хөөрөөн,	Аяншалгы н зам тухай проект зохёохо

					болодог байгааб? Хитадуудай, түбэдэй тайжын хизааргүй засагтай байһыень элирүүлхэ. Дамба –Даржаа Заяев – түрүүшын хамба-лама гэжэ ойлгуулха.	асуудалда харюу. Аяншлагын проект зохёохо.	
22.12		Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд	Буддын шажанай зохёолнууд	1	Буддын шажанай зохёолнууд ба тэрэнэй заншалнуудтухай. Э.Дугаровай «Будда Шакьямуни» зохёол тайлбарилан уншалга.	Текст тайлбарилан уншалга ба дүтэрхы хөөрөөн, асуудалнуудта харюусалга	? 1-2 стр. 155
27.12		XX -дохи зуун жэлнүүдэй	Ч-Лх.Базарон «Хаарташан»	1	Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд XX зуунай эхиндэ багшанар, һурагшанарай бэшэһэн зүжэгүүд. Ород драма һажаажа бэшэһэниинь,һургаал номноһон эдэ зохёолнуудай арад зоние гэгээрүүлхэ гэһэн гол удха.	Ролёор уншалга Шүүмжэлэл. Харташад тухай хөөрэхэ. Тест.	? 2-4 стр. 166
29.12			Д-Р.Намжилон «Буряад аршаашадай байдал»	1	Шүлэгэй, зүжэг зохёолнуудай уран арга, хэлэндэ арадай аман зохёолой нүлөөн. Тайлбарилан уншалга Асуудалнуудта харюусалга	Асуудалнуудта харюусалга Д.Р Намжилоной «Буряад аршаашадай байдал» шүлэг шүүмжэлэл	? 4-6 стр. 172
12.01			Б.Барадинай зохёохы ажахы зам.	1	Б.Барадинай зохёохы ба ажахы зам тухай. Базар Барадинай «Сэнгэ баабай» зохёол буряадай аман хэлэн дээрэ бэшэгдэһэниинь. Энэ рассказай хэрэг зоригынь. Зохёол соо ламын дүрэ.	«Сэнгэ баабай» расказаар хөөрэлдөөн. Асуудалнуудта харюусалга	?1-4 стр. 195
17.01			«Сэнгэ баабай» хөөрөөн	1			

					Бүхэли зохёолой гү, али тэрэнэй али нэгэ удха тухай өөрынгөө ханал бодомжо харуулангаа, хуряангыгаар найруулга бэшэлгэ. Литературна геройдо характеристикэ бэшэлгэ.	Хэһэг хэлэнэй талаар шүүмжэлэл.	? 5-9 стр. 195
19.01			Базар Барадин «Буряад-Монголой уг гарбалай домог»	1	Шүлэгэй уран аргууд. Уг гарбал. Барга баатарай гурбан хүбүүднээ ямар угтан, отогууд гарааб гэжэ тодоруулха.	Өөһэдөө ямар угтай байханаа элирүүлхэ. Угайнгаа харбаалжан зураха.	«Миний уг гарбал» гэжэ эссе бэшэхэ.
24.01		Поэт-реформатор	Д.Дашинимаев-поэт – реформатор	1	Д.Дашинимаев-поэт – реформатор, тэрэнэй буряад поэзидэ нүлөө. Поэдэй зохёолнууд тухай тобшо мэдээн. «Тоёон» гэжэ шүлэг соо Буряад ороной хүгжэжэ индустриин бий болоһониие, хүдэлмэришэн ангиин урган гараһые, хүдөө нютагуудта хамтын ажалай батажаһые магтаһаниинь.	Уран зохёолшын зам хөөрэхэ. Д.Дашинимаевы поэзидэ нүлөө.	«Тоёон» сээжэлдэхэ стр. 202-203
26.01			Шүлэгүүдэй шүүмжэлэл	1	«Туг», «Тоёон». Шүлэг зохёолгодо поэдэй өөрсэ янзаар хандажа, шэнэ түхэл оруулһаниинь, шүлэгэй ритмикые шэнэ ёһоор зохёоһониин, рифмэ хэрэглэлгэнь, буряад шүлэгэй уран аргуудые бүри нарижуулһаниинь.	Шүлэгүүдэй шүүмжэлэл	? 2 стр. 206
31.02		Романтическая ёһо заншалые буряад	Солбонэ Туяа	1	Романтизм тухай ойлгосо. Солбонэ Туяагай зохёохы зам. «Цветостепь» шүлэгүүдэй суглуулбари. «Ангар далай» гэхэн романтическая поэмэ. Гол геройнь дүрэ.	Багшын лекци бэшэгэ Шүлэгүүдые уран гоёр	Шүлэг сээжэлдэхэ стр. 8-9

		литература ада хэрэглэлг э			Буряад арадай аман ба бэшэмэл зохёолнуудай романтическа ёһо заншалнууд. Философско лирикэ. Параллелизм тухай ойлгосо.	уншалга ба тайлбарилга шүүмжэлэл. «Ангар» зохёолой зураглалнуудые (микро-темэ) элирүүлхэ.	
02.02			Ч. Цыдендамбаев «Концерт» хөөрөөн	1	Ч. Цыдендамбаев – поэт – лирик, прозаик. Рассказ соо романтическа зүйлнүүд. Наһатай болоһон зондо ямараар хандаха хэрэгтэйб?		
07.02			Д-Д.Ж.Мункоевой «Талада гарабаб» поэмэ	1	Поэмын удха ба байгуулга. Лирическэ герой, романтическа герой. Поэмын гүнзэгы философско удха.	Тайлбарилан уншалга.	«Һайн хүнүүд...» хэһэг сээжэлдэхэ , стр. 26
09.02			Зохёолой удха ба байгуулга.	1	Эхынгээ аша туһа харюулха шухала. Эжы абаяа гамнаха шухала. проблемнэ асуудалнуудые табижа, лирическэ герой олохо. Юундэ прозоор бэшэгдэһэн зохёол поэмэ болоноб? «Эхэ тухай дуунай» онсо илгарал.	Эхэ тухай нангин үгэнүүдые зохёохо шадаха. ? 1-9 стр. 27	Творческо практикум №3 стр. 27
14.02		Реалистич ескэ ёһо заншалы буряад литератур	Реализм тухай ойлгосо	1	Реализм тухай ойлгосо. Реалистическэ ёһо заншал. Зүбөөр зураглан харуулха аргууд ба хэрэгсэлнүүд. Психологизм тухай ойлгосо.	Багшын лекци бэшэгэ Богони рассказаар ажалябуулга	конспект стр. 28-31

16.02		ада хэрэглэлгэ	Ц. Доной творческо зам	1	Ц,Доной (Цыденжаб Дондубоной) уран зохёолнууд тухай тобшо мэдээн). «Хиртэһэн һара» тужа соо хүдөө ажахые шэнэлэн хубилгажа, шэнэ байдал байгуулха үеые зураглалга.	тайлбарилан уран гоёор уншаха	Тест по творчеству Ц. Дона /раздаточный материал/
21.02			«Бурхан торхо хоёр» бүлэгэй анализ	1	Цыденжаб Дондубоной уран зохёолнууд тухай тобшо мэдээн. «Хиртэһэн һара» туужа соо худал ажахые социалис ёһоор шэлэжэ, хубилгажа, колхозой байдал байгуулгын үедэ болоһониинь. Раднын гэр бүлынхидэй хоорондохи харилсаан. Дулгар хүгшэнэй дүрэ	Һурагшадай аман хэлэлгэ хүгжөөлтын ажал ябуулха, ухаан бодолыень гүйлгүүлхэ	? 2-5 стр. 39
22.02			«Тармалгын үе» гэһэн бүлэгэй гүнзэгы удха.	1	«Тармалгын үе» гэһэн бүлэгэй гүнзэгы удха. Раднын сэдхэл бодолдо болоһон үзэлэй, аяг зангай хубилалтанууд.	тайлбарилан уран гоёор уншаха, шүүмжэлэл.	?1-4 стр. 50
28.02			Раднын дүрэ Хамтын ба үмсын ажал тухай	1	Тэрэ үсын дунда шадалтанай типическэ түлөөлэгшые Радна үбгэнэй дүрэ дээрэ харуулалга. Тобшолол хэжэ һургаха, зэргэсүүлжэ һургаха. «Буруулган бүрхэг үдэр». Зохёол соо зурагладаһан үе саг мүнөө үсын, 21 зуун жэлэй эхинэй хүдөө нютагтай зэргэсүүлхэ.	Хани барисаһанай, бэе бээдээ туһаламжын мэдэрэл, хүмүүжэл үргэдхэхэ	? 1-3 стр. 63
02.03			«Гэмынь урдаа, гэмшэлын хойноо»	1	Зохёол соохи колхозой байдал тогтоохын түлөө эдэбхитэйгээр оролдоһон залуушуул. «Тэрэшни манай хүн гээшэ», «Гэмынь урдаа, гэмшэлын хойноо» бүлэгүүдэй удха дээрэ ажал.	«Тэрэшни манай хүн гээшэ», «Гэмынь урдаа, гэмшэлын хойноо» бүлэгүүдэй удха дээрэ ажал. Тест – шалгалта	? 4-5 стр. 63

07.03			Литературна теори. Туужын уран аргууд	1	Уран зохёолой сюжет тухай ойлгуулха, уран найруулгыень элирүүлхэ. Үйлын уялаа, уялдуулагша, эршэдэлгэ, түгэсхэл тухай ойлгосо.	Хамтын ажалай дүршэл ойлгуулха, ухибуудэй хоорондох нухэсэл.	?1-2 стр. 75
08.03			«Хиртэһэн нараар» уран найханай фильм»	1	«Хиртэһэн нара» зохёол дабтажа, нурагшадай энэ туужын удха хэр зэргэ ойлгоһые тодорүүлха. Зохёолой идейнэ удхы гүнзэгыгөөр ойлгуулха. Нурагшадай аман хэлэлгэ хүгжөөлгын ажал ябуулха, ухаан бодолыень гүйлгүүлхэ, хадуун абалга найжаруулха. Нурагшадай уншажа шадаха дүршэлдэ, хөөрэлгэдэ анхаралаа тусгаар табиha, уран найханай фильм буулгаха.	Зохёолой хэлэнэй баялигыё, угын искусствын дээдэ шанарыё харуулха гэһэн тобшолол хэхэ.Творческо проект – фильм буулгаха.	?4-5 стр. 88
14.03			Раднын гэр бүлэ (найруулга)	1	Бэшэмэл худэлмэри. Нурагшадай бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөлгын ажал ябуулха, ухаан бодолыень гүйлгүүлхэ, хадуун абалга найжаруулха.	Шалгалтын ажал.	Найруулгын тобшолол гаргаха
16.03		30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үе буряад литератур ада	К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн	1	Зохёолой удха, эрэ зоной шанар шэнжэтэй танилсаха. Ажал худэлмэри тухай мэдэсэ абалга. Хүдөөгэй шэрүүн ажабайдал. -Зохёолой удха тайлбарилха; -Зохёолой удхаар түсэб табижа гаргаха. Эхэ Орондоо дурлалга, эб найрамдал мандахын түлөө минии аша туһа тухай. Аханад зоной хүндэ хүшэр ажалда ябалга, эрэ хүнэй шанар шэнжэ	зохёолой удха тайлбарилха; -Зохёолой удхаар түсэб табижа гаргаха	?3-4 стр. 104

21.03			Эрэ хүнэй зосоо эмээлтэ морин	1	Эрэ хүнэй зосоо эмээлтэ морин багтаха гэжэ оньһ үгэ тайлбарилха. Намсарайн ябадал тухай бодомжолго.	Намсарайн ябадал тухай бодомжолго.	? 7 стр. 104
23.03			Ц.Р.Галанов «Эсэгийн хүбүүн»	1	Зохёолой гол удха ба байгуулга. Дайнай сагай үе, эсэгийн захяа, дайнай шэрүүн ажабайдал тухай. Дондогой дүрэ.	Түсэб табижа, удхынь гаргаха; 1-дэхи нюураар удхыень дамжуулха	? 2 стр. 124
04.04			Эсэгэ Ороноо хамгалгын Агууехэ дайн	1	1941-1945 онуудай дайн тухай. Эсэгэ Ороноо хамгалгын Агууехэ дайн тухай, жаргаланта найхан сагай үрэ дүнгүүд. 3-4 бүлэгүүдэй удха.	-Дайнда мордоһон нютагай хүнүүдэй үүргэ материал бэлдэхэ. Эхэ Орондоо, түрэл нютагтаа анхарал, дайнай ба ажалай ветеранууды хүндэлгэ тухай хөөрэлдөөн.	? 7 стр. 124
06.04			Ц.Ц.Дондогой - журналист, публицист.	1	Поэтессын намтартай танилсалга. «Эхэ тухай поэмэ» поэмын удха ба байгуулга. Дайгүй ажаһуухада ямар бэ? Асуудалда харюу бэлдэхэ;	1-дэхи бүлэгэй удха, уран гоёор уншалга, анализ.	?1 стр. 141

11.04			Эхын захиһан захяанууд	1	Түрэхэн эхэ тухай. Поэмын геройн бага наһан, эхын хандаса. Поэмын удха соо эхын габьяа мэдэрхэ. 2-дохи бүлэгэй удха.	Уран гоёор шүүмжэлхэ; Эхэ тухай материал бэлдэхэ. Шалгалтын ажал	? 2 стр. 141
13.04			Зохёолго «Эхэ - нангин үгэ»	1	Түрэхэн эжын нангин үгэ, эжын габьяа. 3-4-дэхи бүлэгүүдэй удха.	Эхэ тухай сэдэбээр зохёолго бэшэхэ; Эхын захяанууды түсэбөөр найруулха	? 3 стр. 141
18.04		Буряад сонет	М.Ж.Самбуев. «Сонедүүдэй гүрлөө»	1	Сонедэй түүхэнээ. Буряад сонет. М.Ж.Самбуевай творческо зам. М.Ж.Самбуевай «Аласай замда юрөөнэм». Буряад сонедэй гүрлөө, тэрэнэй байгуулга. Үрелнүүды хэлэжэ, хайн ябадал бэе бээдээ үрээхэ.	Уран аргууды олохо. Сонет илгaha. -юрөөлнүүды зохёохо. Юрөөлнүүды хэлэжэ, хайн ябадал бэе бээдээ үрээхэ.	15 нэгыень сээжэлдэхэ .
20.04			Сонедүүдэй байгуулга, уран аргууд	1	Һургаал захяануудай байгуулга ба удха тухай. Сонедүүдэй байгуулга, уран аргууд тайлбарилха.	Ажабайдалдахургаал захяануудай аша туһа. Эхэ эсэгийн хургаал захяанууды нэрлэхэ. Ажабайдалдаа	?2-4 стр. 152

						хэрэглэхэ. хургаал захяанууд хүн бүхэндэ хэрэгтэй	
25.04		Хүн түрэлтэн, уг гарбал, уг изагуур	Л.Д.Тапхаев поэт-лирик.	1	Поэт - лирик тухай мэдэсэ. Поэдэй творческо зам тухай мэдэсэ. Шүлэгүүдын шүүмжэлгэ хэхэ; Поэмэ «Угай түүхэ». Түрэхэн нютаг тухай презентаци бэлдэхэ	Түрэл нютагай баялиг, гэр бүлэ, омог сэгнэхэ. Поэмэ «Угай түүхэ» уншаха.	?1-3 стр. 158
27.04			Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, хүр хүлдэ	1	Гол түлэб 4 отогоуд тухай. Буряад нютагуудай уг изагуур. Буряадуудай отог, уг гарбал, уг изагуур тухай. Өөрынгөө уг гарбал тухай материал; -Буряад нютагуудай отог ба буусын карта тухай буряад зоной.	Уг гарбал, булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай бууса мэдэхэ болохо.	Творческо практикум №1 стр. 158
02.05			А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн»	1	Зохёолой удха тухай. Сэбэр абари зан, буряад арадай хайн хайхан заншал тухай мэдэсэ. Буряад зоной эхэ эсэгээ гамнаха, сэгнэхэ заншал баримталжа ябаха гол шухала. Зохёолой геройнуудта зэргэсүүлхэн удхатай проблемнэ характеристикэ үгэхэ. Рассказ соо хэрэглэхэн түүхэлэн. Сэндэмэ хүгшэнэй ажабайдал	Эхэ хүндэ хандаса ямар байхаб? -фото зураг шэнжэлхэ, зураглаха.	? 3-4 стр. 165
04.05			А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн	1	Уран зохёолшын зохёохы зам. Тэрэнэй уран зохёолнууд тухай тобшо мэдээн. Зохёолой удхын тайлбарилга, гол удхыень илгаха. Авторай зохёолой удха	Нютагайнгаа аршаантай газарнуудта бээ наринаар абажа ябалга.	?3 стр. 180

					тайлбарилга. Аршаан булагуудтай газарнуудаар бэеэ наринаар абажа ябалга; Тэмээн шулуун тухай материал;		
.09.05			Аршаан булагтай нангин газарнууд	1	Нютагай нангин шүтөөнэй газарнуудай удха. Нютагай баялиг, нангин газарнуудай удха. Материалаа сониндо хэблүүлхэ. Рассказ соо нютаг ороной бодото баримтануудые хэрэглэһэниинь.	Нангин шүтөөнэй газарнуудаар бэеэ абажа ябалга. Угсаата зоной заабари буклет хамгаалха.	?5 стр. 180
11.05			«Хүгшэрхын далай...»	1	Буряад зоной хургаалнуудай удха. Угсаата зоной хургаалнууд. Наһатайшуулай үдэр тэдэ зондо ямар туһа хэхэб? Наһатайшуулда ямараар хадаха ёһотойб? хөөрэлгын, байгаалиин зураглалнуудай үүргэ тухай.зохёолой удха тайлбарилха	Эжы абын заабаринууд нангин. Нарин сэбэрээрбэеэ абажа ябалга Эжы абынгаа заабаринуудые хадуун абаха, ажабайдалдаа хэрэглжэ ябаха.	?7 стр. 180
16.05		Арадай аман зохёолой заншалы буряад литератур ада	Арадай аман зохёолой буряад литературада нүлөөн	1	Арадай аман зохёолой нүлөөн. Буряад литературада арадай аман зохёолой үзүүлхэн нүлөөн. Арадай аман зохёолой буряад литература тухай хөөрэхэ. Арадай аман зохёол мэдэхэ. Д.Н.Сультимов «Амиды зула» зүжэгтэй танилсаха, уншаха (1-3-дахи бүлэгүүд). Орбондой, обоодой,	Буряад литература арадай аман зохёол хоёрой холбоо.	конспект стр. 182-183

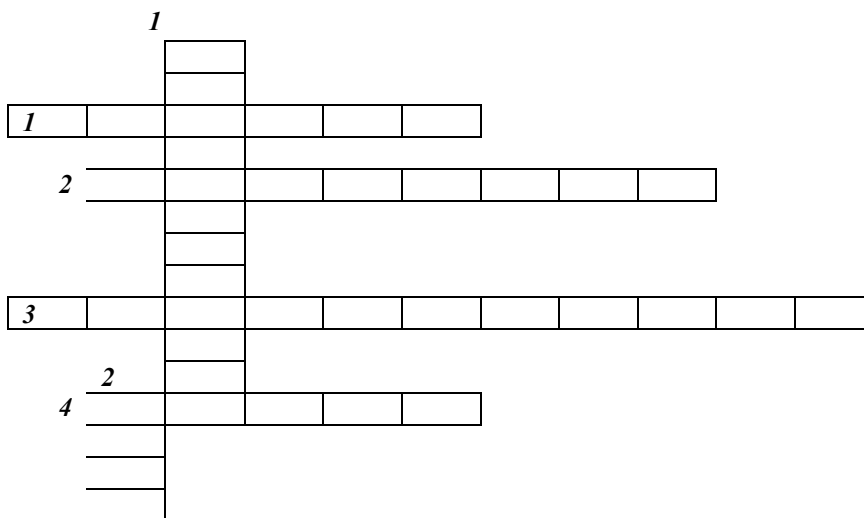
		хэрэглэлг э			Балюу гурбанай хоорондохи зүрилдөөнэй (конфликт) шалтагыень элирүүлхэ.		
18.05			Д.Н.Сультимов «Амиды зула»зүжэг	1	Удхыень тайлбарилжа гаргаха. Зохёолой удха хадуун абажа, зүб бурууень илгах.	Удха дээрэ ажал Түсэб табижа, зохёолой герой тухай хөөрэхэ; Асуудалнууды бэлдэхэ;	?3 стр. 206
23.05			Жэл соо үзэһэнөө дабталга	1	һанамжаяа хөөрэжэ шадаха, табигдаһан асуудалда дүүрэн харюу үгэжэ шадаха ёһотой.	һанамжаяа хөөрэжэ шадаха, табигдаһан асуудалда дүүрэн харюу үгэжэ шадаха ёһотой.	? 4 стр. 206
25.05			Шалгалтын ажал	1	Жэл соо мэдэхэ болоһон шадалаа тестээр шалгалта.	шалгалтын ажал дүүргэхэ.	творческо практикум № 2 стр. 206 (сээжэлдэх э)
			Хамта	70 час			

Жэлэй һүүлдэ шалгалта

1. Аран аргуудтай шүлэгэй мүнүүдые зурлаагаар холбо.

1.	«Малгайн шэнээн мананшуу»	1. Метафора
2.	«Галзуурхан борооншье гансата тогтошохо»	2. Олицетворени
3.	«Аянгын номод зуралзаһаар»	3. Зэргэсүүлгэ.

2. Шүлэгэй байгуулга болон уран аргуудаар кроссворд таагты.

Хажуу тээшээ:

1. Уран зохёолой хэлые баяжуулдаг, шэмэглэдэг арга.
2. Нэгэ юумэнэй шанар ондоо юумэнэй шэнжээр тэмдэглэдэг уран арга.
3. Ямар нэгэ адлирхуу юумэтэй жэшэжэ харуулһан үгэнүүд.
4. Шүлэгэй мүн бүхэнэй үгэнүүдэй һүүлшын абяануудай, үенүүдэй тааралдал.

Дээрэнээ доошоо:

1. Амигүй юумые амитай болгон харуулдаг арга.
2. Шүлэглэмэл зохёолой мүнүүдые нэгэ адли сагай хэмжээ соо уншадаг ёһо.

3. Ойлгосонуудые тайлбарилатгы.

1. Ямар нэгэн юумэн тухай һонирхолтой ураар дамжуулһан багашаг хэмжээнэй зохёол
2. Үйлэдэгшэ нюурнуудай зан абари, сэдхэл бодол элирүүлхын тула үгтэһэн ушаралнуудай һубарил.
3. Өөрөө өөртээ хөөрэлдэхэ гү, али зондо хандан хэлэлгэ.
4. Хоёр гү, али хэдэн хүнэй хөөрэлдөөн
5. Монолог диалог хоёрой аргаар бэшэгдэжэ, тайзан дээрэ табигдадаг зохёол.

Харюу: 1. Сюжет 2. Монолог 4. Рассказ 5. Драма 6. Диалог

4. Үйлын хүгжэлтын эхилэлтэ, үйлын уялдуулагша, эриэдэлгэ, түгэсхэгшэ – зохёолой юун болоноб?

Харюу: 1. Геройн характеристикэ 2. Эпизод 3. Сюжет 4. Байгаали зураглалга

5. *Найруулга /уянга, эссе, найруулга, рассказ, бодомжолго/ Темэнүүд үгтэнэ*

Манай нютагай уран зохёолшод (темэ өөрөө шэлэнэ)

Нютагайнгаа гү, али Буряад оронойнгоо солотой морид, тэдэниие хургаһан зон тухай найруулга- зураглал бэшэгты.

«Нютагаймнай тамиршад» (сочинени - бодомжолго)

«Манай Буряад орон», «Минии Буряад орон», «Буряад оромни», «Буряаднай», «Минии тоонто нютаг» гэхэн темэнүүдые шэлээд, буряад орон, нютаг тухайгаа эссе бэшэгты

Багшын хэрэглэхэ методическа литература

Ц.Б, Бадмацыренова, К.Н. Гармаева, Б.Ш. Ширапова «Буряад литература» 1-2 – дохи хуби, 3-дахи хэблэл. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2012 он.

Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохеол: хрестомати – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.

«Мүнгэн дуһалнууд» 7-8 классуд «Электронная книга бурятской литературы».

Бурятский героический эпос «Гэсэр» «Электронная книга бурятской литературы», Улан-Удэ.

Һурагшадай уншаха литература

Ц.Б, Бадмацыренова, К.Н. Гармаева, Б.Ш. Ширапова «Буряад литература» 1-2 – дохи хуби, 3-дахи хэблэл. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2012 он.

Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохеол: хрестомати – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.

«Мүнгэн дуһалнууд» 7-8 классуд «Электронная книга бурятской литературы».

«Мүнгэн дуһалнууд» 5-6 классуд «Электронная книга бурятской литературы»

Бурятский героический эпос «Гэсэр» «Электронная книга бурятской литературы», Улан-Удэ.